

Presinszky Károly

A szótagzáró *l* variabilitása szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyvek szövegeiben¹

1. Bevezetés

A szótagzáró *l* kiesése a magyar nyelvjárások nagy részének jellemző vonása. A jelenség kisebb-nagyobb, ám területenként eltérő mértékben, mindenütt előfordulhat, ugyanakkor azonos beszélőközösségekben és azonos helyzetben (akár azonos morféma-belső) sem jelentkezik teljes következetességgel (l. Imre, 1965, 368–374. o.). Az általános szakmai vélemény az, hogy az *l* viselkedése fonetikai sajátosságaival, valamint a megelőző magánhangzó minőségével is összefügg (vö. Balogh, 1968; Kiss, 1968). A Budapesti Szociolingvisztikai Interjú korpuszán végzett elemzések (Borbély–Vargha, 2010) értelmében az *l* variabilitása szociolingvisztikai tényezőktől is függ. A jelenség eltérő realizációjának problematikája miatt – ahogy Imre Samu írta – „az egész kérdéskörnek néhány főbb nyelvjárástípusban való részletes feldolgozása mindenképpen kívánatos volna” (Imre, 1971, 261. o.).

Ha nem is azonos mértékben, de mindegyik szlovákiai magyar nyelvjárási régióban előfordul a szótagzáró *l* kiesése, viszont minden nyelvjárástípusban más és más intenzitású, mások az asszociatív következményei. Van, ahol ugyanabban a hangkapcsolatban csak időtartamnyúlást idéz elő (pl. Nyitra-vidéken *olvasó*=*olvasol*), van, ahol ezenkívül még zártabbá válást is okoz (a Csallóközben és Mátyusföldön *óvasú*~*olvasú*). Bonyolult a szótagzáró *l* kérdésköre azért is, mert még az azonos nyelvjárástípusba tartozó nyelvjárások között is lényeges eltérések lehetnek. Ezt állapíthatjuk meg a szlovákiai magyar nyelvjárások közül az északnyugati palóc nyelvjárástípusba tartozó Nyitra-vidéki nyelvjárásokról is, hiszen a szótagzáró *l* kiesése e nyelvjáráscsoportban is más-más következményekkel jár, például (vö. Sándor, 2004): *álmá* (Béd, Kolon, Menyhe), *āmá* ~ *álmá* (Barslédec, Zsére), *ómá* ~ *álmá* (Alsócsitár, Nyitragerencsér); *fělső* (Barslédec, Béd, Menyhe), *fěső* (Zsére), *főlső* (Alsócsitár, Kolon), *főső* (Nyitragerencsér); *ěszěl* (Béd, Menyhe), *ěszé* (Barslédec, Zsére), *ěsző* (Alsócsitár, Gerencsér, Kolon); *íněkěl* (Béd, Menyhe), *íněköl* (Barslédec), *ínéké* (Zsére), *íněkő* (Alsócsitár, Nyitragerencsér, Kolon).

¹ Készült a VEGA 1/0316/21-es számú, Egyszerű és szervezett nyelvi menedzselés szlovák-magyar kétnyelvű környezetben megnevezésű projekt keretében.

A szótagzáró *l* kiesésének asszociatív hatásaként a magánhangzók nyúlása, nyíltabbá vagy zártabbá válása, illetőleg labializációja figyelhető meg. Ha az *l* nem esik ki, az előtte álló magánhangzó úgyis megváltozhat. A szótagzáró *l* kiesésének vidékenként eltérő asszociatív következményei is lehetnek (vö. Menyhárt–Presinszky–Sándor, 2009, 87. o.). Elégé általános, hogy csak nyújt a *rëggë, fôt, nyóc, föld, zöd* szavakban, de a több szótagú szavak végén már nyelvjárás csoportonként más-más hatása lehet: van, ahol csak nyújt az *l* kiesése, pl. palóc területen a *bágó* szóban, míg a Csallóközben nyújt és zártabbá is tesz: *bagú*. Nyújt és nyíltabbá tesz (felső nyelvállású magánhangzókat) főként a palóc nyelvjárásokban: *ul > ó* (szóvégi képzőben: *āró, búsó*; szóvégi ragban: *rosszó, szlovākó, lānyostó, ruhāstó*) *ül > ő* (szóvégi képzőben: *örő, sikerő*; szóvégi ragban: *nímětő, lēngyēlő, szekerestő, földestő*). A Csallóközben viszont csak nyújt: *búsú, rosszú, örű, sikerű, németű, szekerestű*. Nyújt és labializál palóc(os) vidéken (csak szó végén: *él ~ ily > ő: pēhő ~ pōhő, tēngő, ínekő, kērsztő* 'keresztel', *észő, nyíző, visző*). Ugyanez a Csallóközben és Komárom környékén nyújt, zártabbá tesz és labializál: *pōhű, tengű, ínekű, kērsztű* 'keresztel', *észű, nízű, viszű*. A szótagzáró *l* kiesése befolyásolja az adott nyelvjárásban az *l* fonéma gyakoriságát, asszociatív következményeinél fogva a magánhangzók gyakoriságára is hatással van, mindezért fontos minél több nyelvjárási szöveg elemzése alapján alaposabban feltérképezni a szótagzáró *l* területi realizációját.

2. Szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyvek

A nyelvjárási nyelvhasználatot a folyamatos beszéddel, illetőleg annak rögzített változatával, a nyelvjárási szövegekkel ismerhetjük meg a legátfogóbban. A szövegek a valós nyelvhasználatot tükrözik általában olyan helyzetben, mely nem kényszeríti a beszélőt nyelvhasználata gyökeres megváltoztatására, hiszen szabadon beszélhet kedvenc témájáról. A nyelvjárási szövegek adatközlői leggyakrabban a gyermekkorukról, a családjukról, a munkájukról, a népszokásokról vagy a kedvteléseikről beszélnek. Az így kapott beszélt nyelvi szövegek közlésének egyik korszerű módszere a hangoskönyv.

Az első magyar nyelvjárási hangoskönyv A magyar nyelvjárások atlasza (MNYA.) hangfelvételeiből ad közre hanggal összekapcsolt szövegrészleteket a Magyar nyelvjárási olvasókönyvben megjelent lejegyzések (Hajdú–Kázmér, 1974) alapján. Az első kiadványt még további 15 követte, valamennyi a MNYA. hangfelvételein rögzített részletek felhasználásával készült (Hajdú és mtsai., 2005–2009; Vargha szerk., 2016–2018).

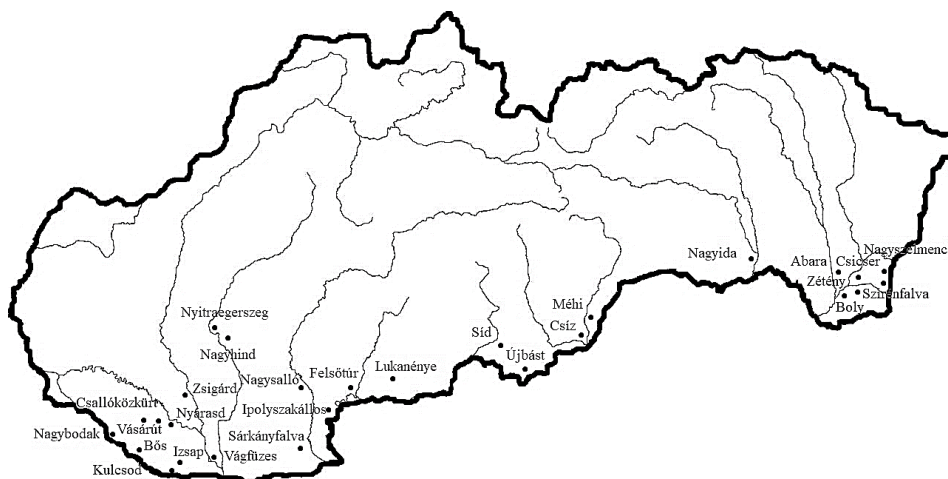
E hangoskönyvek mintájára 2017-ben kezdődött el szlovákiai magyar nyelvjárási szövegfelvételek feldolgozása a nyitrai egyetemen. A feldolgozás során

alkalmazott Bihalbocs szoftver (Vékás, 2007) a lejegyzett szöveget az eredeti hangfájlokhoz kapcsolja, azaz szinkronizálja a másodperc töredékének pontosságával. A szöveg bármelyik pontjára kattintva bármikor meghallgathatók a lejegyzett nyelvjárási adatok, szövegrészletek, anélkül, hogy a hangfájlokat előkeresnénk, megnyitnánk, és azon belül is megkeresnénk a megfelelő részt (Vargha, 2007). A hangoskönyv tehát olyan dialektológiai adatbázis, amely valójában multimediális nyelvjárási szöveggyűjteménynek tekinthető. Ezzel a technikával jött létre a Szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyv (SzMNyHK.) 3 része (Presinszky, 2017–2021).

A szlovákiai magyar nyelvjárások típusai szerves folytatásai a magyarországi nyelvjárási régióknak. Az egész Kárpát-medencei magyar nyelvterületet a Kiss Jenő által szerkesztett Magyar dialektológia című kézikönyv tíz nyelvjárási régióra osztja fel (Kiss szerk., 2001). E tíz nyelvjárási alakulatból három a mai Szlovákia területére is átnyúlik: a közép-dunántúli–kisalföldi (a régebbi megnevezés szerint: dunántúli), a palóc és az északkeleti (vö. Menyhárt–Presinszky–Sándor, 2009, 121. o.). E három régió nyelvjárási sajátosságait tükrözi a SzMNyHK. 3 része.

A Szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyvek kutatópontjainak elhelyezkedését az 1. kép szemlélteti.

1. kép. A Szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyvek (SzMNyHK. I–III.) kutatópontjai

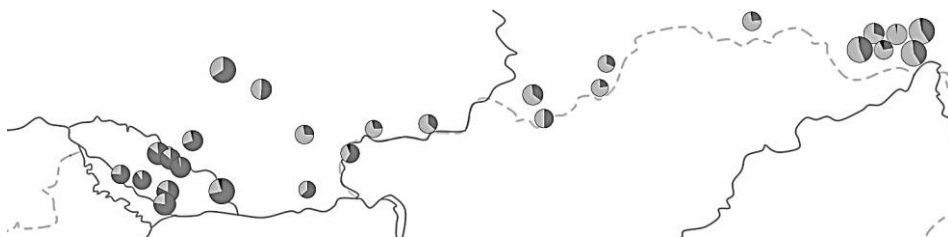
A SzMNyHK. 1. részében a közép-dunántúli–kisalföldi nyelvjárási régió (főként csallóközi) következő helyi nyelvjárásaiból találunk szövegeket: Bős, Csallóközkürt, Izsap, Kulcsod, Nagybadak, Nyárasd, Vágfüzes, Vásárút, Zsigárd. A 2. részben a leginkább tagolt palóc nyelvjárási régió sajátosságait tükröző nyelvjárásokból

találhatók szövegek a következő helyszínekről: Nyitraegerszeg, Nagyhind (északnyugati palóc nyelvjárás csoport), Nagysalló, Sárkányfalva (nyugati palóc nyelvjárás csoport), Ipolyszakállos, Felsőtúr, Lukanénye (Ipoly vidéki palóc nyelvjárás csoport), Síd, Újbást (középpalóc nyelvjárás csoport), Csíz, Méhi (keleti palóc nyelvjárás csoport), Nagyida (Hernád vidéki palóc nyelvjárás csoport). A 3. részben pedig az Ung-vidék és a Felső-Bodrogtörzs területéről, az északkeleti nyelvjárási régió következő helyi nyelvjárásainak szövegei kaptak helyet (keletről nyugat felé haladva): Nagyszelmenc, Szirénfalva, Csicsér, Boly, Zétény, Abara.

3. A vizsgálat módszerei és eredményei

Az elemzés során a hangoskönyvek kutatói változatában található lejegyzési fájlokat annotáltam, azaz kódokkal láttam el azokon a helyeken, ahol az *l* hang variabilitása vizsgálható, azaz akár jelen van a hang, akár redukáltan van jelen, akár az *l* kieséséről van szó. Összesen 1960 ilyen helyzetet találtam a hangoskönyvek szövegeiben. Vizsgálódásaim a hangtani helyzet bizonyos vonatkozásaira korlátozódtak. Ennek megfelelően azt kódoltam, hogy az adatban van-e vagy nincs *l*, illetve ha van, akkor redukált-e vagy sem, hogy az *l* hang előtti magánhangzó rövid, félhosszú vagy hosszú, illetve hogy hangsúlyos vagy hangsúlytalan fonetikai helyzetről, illetőleg abszolút szóvégről van-e szó. Az adatok alapján a Bihallócsanak térképlapok készültek, melyeket a továbbiakban elemzek. A vizsgálat hasonló módszerekkel készült, mint Gál (Fazakas) Noémi Az *l* kiesése mint nyelvi változó a Vörs István-féle hangoskönyvben c. tanulmánya (Gál, 2013). Az 1. térképen láthatjuk az összesített adatokat, melyek alapján területi jellemzők körvonalazódnak a szótagzáró *l* variabilitásáról a vizsgált szövegekben.

1. térkép. A szótagzáró *l* jelenségének összesített adatai – összes találat: 1960, kiesik az *l* (sötétszürke): 1162 találat, megmarad az *l* (világosszürke): 769 találat, redukálódik az *l* (fekete): 29 találat

Jól kivehető, hogy az *l* kiesését összesítve szemléltető sötétszürke körcikkek nagysága a csallóközi, valamint a nyugati és északnyugati palóc nyelvjárás csoportból származó szövegekben a legnagyobb. Kelet felé haladva csökken a sötétszürke színű körcikkek nagysága, és sehol sem éri el az adatok felét. A szótagzáró *l* megmaradását szemléltető világosszürke színű körcikkek leginkább az Ipoly-vidéki és keleti palóc nyelvjárás csoportból, valamint az északkeleti nyelvjárási régióból való szövegekben a legnagyobbak. Az *l* redukálódását szemléltető fekete színű körcikkek aránya az összesített adatokban elenyésző, területileg leginkább az északkeleti régióhoz tartozó szövegekre jellemző.

A következő térképen az látható, hogy hangsúlyos helyzetben az *l* hang milyen mértékben és hol esik ki, marad meg, illetve redukálódik.

2. térkép. Szótagzáró *l* hangsúlyos helyzetű szótagban – összes találat: 1159, kiesik az *l* (sötétszürke): 756 találat, megmarad az *l* (világosszürke): 393 találat, redukálódik az *l* (fekete): 10 találat

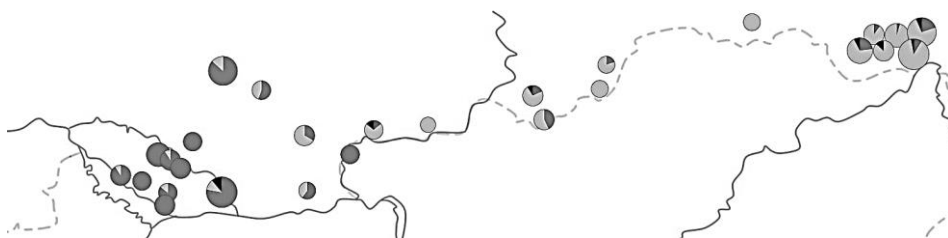

Az előbbi, összesített adatokat tartalmazó térképhez képest a hangsúlyos helyzetet szemléltető 2. térképen majdnem minden kutatópontra megmaradt vagy nőtt a szótagzáró *l* kiesését szemléltető sötétszürke színű körcikkek aránya. Növekedés leginkább a csallóközi és az északkeleti régióból származó szövegekben figyelhető meg. A palóc szövegekben az előbbi térkép adataival összehasonlítva nagyjából azonos a kieső, illetve a megmaradó szótagzáró *l* aránya. A *l* kiesése hangsúlyos helyzetben legnagyobb arányban a csallóközi szövegekben figyelhető meg.

Az előbbi térképekkel összehasonlítva a következő, 3. térképen figyelhetők meg eddig leginkább a szótagzáró *l* jelenségének területi különbségei a szövegek alapján. A szótagzáró *l* hangsúlytalan helyzetű, szóbelseji kiesését szemléltető sötétszürke színű körcikkek leginkább a nyugati területre koncentrálnak. Ezen a területen hat olyan kutatópont is látható, mely „teljesen sötétszürke”, azaz az ottani szövegekben minden lehetséges szóbelseji esetben kiesett a szótagzáró *l*. Az Ipoly

vidéki palóc nyelvjárás csoport szövegeivel kezdődően az északkeleti nyelvjárási régiót is beleértve az összes további nyelvjárási szövegben a szótagzáró *l* megmaradása jellemző hangsúlytalan, szóbeljei helyzetben. Itt található három olyan kutatópont is, amelyhez tartozó szövegben minden lehetséges szóbeljei helyzetben megmaradt az *l*. Az *l* redukálódása elszórtan, de főként az északkeleti régióhoz tartozó szövegekben jellemző, elenyésző arányban.

3. térkép. Szótagzáró *l* hangsúlytalan helyzetben, szó belsőjében – összes találat: 375, kiesik az *l* (sötétszürke): 187 találat, megmarad az *l* (világosszürke): 175 találat, redukálódik az *l* (fekete): 13 találat

A 3. térképhez hasonlóan a 4. térképen is jól kivehetők a szótagzáró *l* ejtésbeli változatosságának területi jellemzői a megvizsgált hangoskönyvek szövegeiben szóvégi helyzetben.

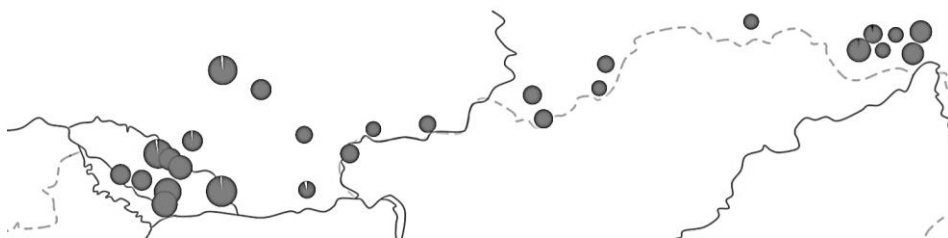
4. térkép. Szótagzáró *l* a szó végén – összes találat: 426, kiesik az *l* (sötétszürke): 219 találat, megmarad az *l* (világosszürke): 201 találat, redukálódik az *l* (fekete): 6 találat

A csallóközi és a nyugati palóc szövegekben szóvégen nagy arányban kiesik a szótagzáró *l*, négy kutatóponton teljes mértékben. Egy középpalóc szöveg kivételével a többi palóc és északkeleti régióhoz tartozó szövegben viszont szóvégen a szótagzáró *l* megmaradása jellemző nagyobb arányban. Két olyan kutatópont is látható, melynek szövegében minden lehetséges szóvégi helyzetben megmaradt az *l*. Az előbbi térképpel ellentétben ezen a szóvégi helyzetet szemléltető térképen a redukált *l* nem jellemző az északkeleti nyelvjárási régió szövegeire, hanem elszórtan, főként néhány nyugati palóc szövegben bukkan fel, elenyésző arányban.

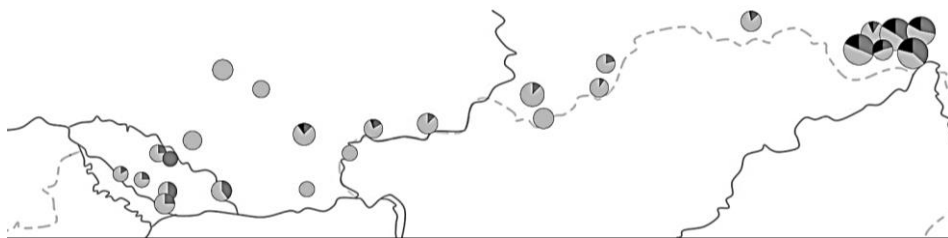
A további térképek a kieső, megmaradó vagy redukálódó *l*-t megelőző magánhangzó időtartamának megoszlását szemléltetik a szövegekben. Ahogy feljebb is látható volt, a legtöbb adat az *l* kieséséhez kapcsolódott.

5. térkép. A kieső szótagzáró *l*-t megelőző magánhangzó – összes találat: 1162, hosszú mgh. (sötétszürke): 1152 találat, rövid mgh. (világosszürke): 7 találat, félhosszú mgh. (fekete): 3 találat

Az 5. térkép alapján a kieső *l*-t megelőző magánhangzók időtartamának megoszlásához nem kapcsolódnak a vizsgált nyelvjárási szövegek szerint területi jellemzők, ugyanis közel 100%-ban hosszú magánhangzók jelentkeztek ebben az esetben minden kutatóponton.

6. térkép. A megmaradó szótagzáró *l*-t megelőző magánhangzó – összes találat: 769, hosszú mgh. (sötétszürke): 172 találat, rövid mgh. (világosszürke): 523 találat, félhosszú mgh. (fekete): 74 találat

Az előbbivel ellentétben a 6. térképen jól kivehető területi különbségek rajzolódhatnak ki a megmaradó szótagzáró *l*-t megelőző magánhangzó időtartamával kapcsolatban. Bár a legtöbb kutatóponton a rövid magánhangzók jellemzőek ebben a helyzetben, mégis jól elkülönülnek egymástól a három nyelvjárási régiót képviselő hangoskönyvek szövegei. A csallóközi szövegekben a megmaradó *l*-t leginkább rövid magánhangzó előzi meg, de a palóc szövegekkel összehasonlítva ebben a helyzetben itt gyakrabban felbukkan hosszú magánhangzó is. A vizsgált jelenség azonban leginkább variábilis az északkeleti nyelvjárási régió szövegeiben. A megmaradó szótagzáró *l*-t megelőző magánhangzók ezekben a szövegekben is főként röviddek, viszont a hosszú és a félhosszú magánhangzók csak itt jelentkeznek nagyobb arányban.

7. térkép. A redukálódó szótagzáró *l*-t megelőző magánhangzó – összes találat: 29, hosszú mgh. (sötétszürke): 18 találat, rövid mgh. (világosszürke): 7 találat, félhosszú mgh. (fekete): 4 találat

Az utolsó, 7. térkép a redukálódó szótagzáró *l*-t megelőző magánhangzók időtartamának területi jellemzőit mutatja. Látható, hogy kevés adat található a hangoskönyvekben a rövidült szótagzáró *l* jelenségére. A térképről is azért hiányzik néhány kutatópont, mert az ottani szövegek nem tartalmaztak példát a vizsgált jelenségre. Az itt lévő adatok azonban jól rávilágítanak arra, hogy a redukálódó *l*-t leginkább hosszú magánhangzó előzi meg. Az is szépen kivehető, hogy az északkeleti nyelvjárási régió szövegeiben ebben a helyzetben nem jelentkezik rövid magánhangzó, viszont itt figyelhetők meg a legnagyobb arányban a félhosszú magánhangzók.

4. Összegzés

A szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyvek 27 kutatópontjáról közölt 34 nyelvjárási szöveg adatai alapján a szótagzáró *l* jelenségével kapcsolatban területi jellemzők rajzolódtak ki. A szótagzáró *l* kiesésének aránya a csallóközi, valamint a

nyugati és északnyugati-palóc nyelvjárás csoportból származó szövegekben volt a legnagyobb. A megvizsgált fonetikai helyzetek közül a legélesebb területi különbségek a szótagzáró *l* szóbeljei és szóvégi helyzetében jelentkeztek. Itt különültek el látványosan a csallóközi és nyugati palóc, valamint a további palóc területek és az északkeleti nyelvjárási régió szövegeiből származó adatok. A hangsúlyos helyzetű *l* variabilitása nem mutatott ilyen éles különbségeket, a kieső szótagzáró *l*-t megelőzően pedig a hosszú magánhangzók szinte kizárólagosak voltak az egész területen. Szembetűnően elkülönültek viszont területileg a megmaradó szótagzáró *l*-t megelőző magánhangzók adatai. A megmaradó *l*-t leginkább rövid magánhangzó előzte meg a csallóközi szövegekben, de felbukkant ebben a helyzetben hosszú magánhangzó is. A palóc szövegekben alig volt ebben a helyzetben hosszú magánhangzó, viszont az északkeleti nyelvjárási régió szövegeiben variálódtak leginkább a rövid, hosszú és félhosszú magánhangzók a megmaradó szótagzáró *l* előtt.

Irodalom

1. Balogh Lajos, 1968. A szótagzáró *l* kérdéséhez. *Magyar Nyelv* 64/3: 355–361. o.
2. Borbély Anna – Vargha András, 2010. Az *l* variabilitása öt foglalkozási csoportban – kutatások a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú beszélt nyelvi korpuszban. *Magyar Nyelv* 106/4: 455–470. o.
3. Gál Noémi, 2013. Az *l* kiesése mint nyelvi változó a Vőő István-féle hangoskönyvben. In: Kontra Miklós – Németh Miklós – Sinkovics Balázs szerk. *Elmélet és empiria a szociolingvisztikában: Válogatás a 17. Élőnyelvi Konferencia – Szeged, 2012. augusztus 30. – szeptember 1. – előadásaiból*. Budapest: Gondolat Kiadó. 402–416. o.
4. Hajdú Mihály és mtsai., 2005–2009. *Magyar Nyelvjárási Hangoskönyv I–IX. HTML-formátumú multimédiás CD-ROM sorozat*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke.
5. Hajdú Mihály – Kázmér Miklós, 1974. *Magyar nyelvjárási olvasókönyv*. Budapest: Tankönyvkiadó.
6. Imre Samu, 1965. A szótagzáró *l* a felsőőri nyelvjárásban. *Magyar Nyelv* 66/3: 368–734. o.
7. Imre Samu, 1971. *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
8. Kiss Jenő, 1968. A szótagzáró *l* a rábaközi Mihályiban. *Magyar Nyelv* 64/3: 361–364. o.
9. Kiss Jenő szerk., 2001. *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris Kiadó.
10. Menyhárt József – Presinszky Károly – Sándor Anna, 2009. *Szlovákiai magyar nyelvjárások*. Egyetemi tankönyv. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara.
11. Presinszky Károly, 2017–2021. *Szlovákiai Magyar Nyelvjárási Hangoskönyv I–III*. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara.
12. Sándor Anna, 2004. *A Nyitra-vidéki magyar nyelvjárások atlasza*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.

13. Vargha Fruzsina Sára, 2007. A magyar nyelvjárási hangoskönyv és elemzési lehetőségei. In: Zelliger Erzsébet szerk. 2007. *Nyelv, területiség, társadalom. A 14. Élnyelvi Konferencia (Bük, 2006. október 9–11.) előadásai*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. 429–443. o.
14. Vargha Fruzsina Sára szerk., 2016–2018. *Magyar Nyelvjárási Hangoskönyv X–XVI. Részletek a MNyA. 1960 és 1964 között készült hangfelvételeiből*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem.
15. Vékás Domokos, 2007. Számítógépes dialektológia. In: Guttmann Miklós – Molnár Zoltán szerk. *V. Dialektológiai szimpozion. (Szombathely, 2007. augusztus 22–24.)* Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola. 289–293. o.

References

1. Balogh Lajos, 1968. A szótagzáró *l* kérdéséhez [For the syllable-final *l* question]. *Magyar Nyelv [Hungarian Language]* 64/3: 355–361. o. (In Hungarian).
2. Borbély Anna – Vargha András, 2010. Az *l* variabilitása öt foglalkozási csoportban – kutatások a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú beszélt nyelvi korpuszban [Variability of *l* in five profession groups – research in the spoken language corpus of the Budapest Sociolinguistic Interview]. *Magyar Nyelv [Hungarian Language]* 106/4: 455–470. o. (In Hungarian).
3. Gál Noémi, 2013. Az *l* kiesése mint nyelvi változó a Vöö István-féle hangoskönyvben [The dropout of *l* as a linguistic variable in István Vöö's audiobook]. In: Kontra Miklós – Németh Miklós – Sinkovics Balázs szerk. *Elmélet és empiria a szociolingvisztikában: Válogatás a 17. Élnyelvi Konferencia – Szeged, 2012. augusztus 30. - szeptember 1. – előadásaiból [Theory and empirics in sociolinguistics: Selection from the presentations of the 17th Sociolinguistic Conference – Szeged, August 30 – September 1, 2012]*. Budapest: Gondolat Kiadó. 402–416. o. (In Hungarian).
4. Hajdú Mihály és mtsai., 2005–2009. *Magyar Nyelvjárási Hangoskönyv I–IX. HTML-formátumú multimédiás CD-ROM sorozat [Hungarian Dialectal Talking Book I–IX. A series of multimedia CD-ROMs in HTML format]*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke. (In Hungarian).
5. Hajdú Mihály – Kázmér Miklós, 1974. *Magyar nyelvjárási olvasókönyv [Hungarian dialectal reader]*. Budapest: Tankönyvkiadó. (In Hungarian).
6. Imre Samu, 1965. A szótagzáró *l* a felsőőri nyelvjárásban [The syllable-final *l* in the dialect of Felsőőr]. *Magyar Nyelv [Hungarian Language]* 66/3: 368–734. o. (In Hungarian).
7. Imre Samu, 1971. A mai magyar nyelvjárások rendszere [The system of contemporary Hungarian dialects]. Budapest: Akadémiai Kiadó. (In Hungarian).
8. Kiss Jenő, 1968. A szótagzáró *l* a rábaközi Mihályiban [The syllable-final *l* in the dialect of Mihályi in Rábaköz]. *Magyar Nyelv [Hungarian Language]* 64/3: 361–364. o. (In Hungarian).
9. Kiss Jenő szerk., 2001. *Magyar dialektológia [Hungarian dialectology]*. Budapest: Osiris Kiadó. (In Hungarian).

10. Menyhárt József – Presinszky Károly – Sándor Anna, 2009. *Szlovákiai magyar nyelvjárások. Egyetemi tankönyv [Slovakia Hungarian dialects. University textbook]*. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara. (In Hungarian).
11. Presinszky Károly, 2017–2021. *Szlovákiai Magyar Nyelvjárási Hangoskönyv I–III. [Slovakia Hungarian Dialectal Talking Book I–III]*. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara. (In Hungarian).
12. Sándor Anna, 2004. *A Nyitra-vidéki magyar nyelvjárások atlasza [Atlas of Hungarian dialects in the Nitra region]*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. (In Hungarian).
13. Vargha Fruzsina Sára, 2007. A magyar nyelvjárási hangoskönyv és elemzési lehetőségei [Hungarian dialectal talking book and his analysis options]. In: Zelliger Erzsébet szerk. 2007. *Nyelv, területiség, társadalom. A 14. Élnyelvi Konferencia (Bük, 2006. október 9–11.) előadásai [Language, territoriality, society. Presentations of the 14th Sociolinguistic Conference (Bük, 9–11 October, 2006)]*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. 429–443. o. (In Hungarian).
14. Vargha Fruzsina Sára szerk., 2016–2018. *Magyar Nyelvjárási Hangoskönyv X–XVI. Részletek a MNyA. 1960 és 1964 között készült hangfelvételeiből [Hungarian Dialectal Talking Book X–XVI. Excerpts from audio recordings of the Hungarian dialect atlas made between 1960 and 1964]*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem. (In Hungarian).
15. Vékás Domokos, 2007. Számítógépes dialektológia [Digital dialectology]. In: Guttmann Miklós – Molnár Zoltán szerk. *V. Dialektológiai szimpozion. (Szombathely, 2007. augusztus 22–24.) [5th Dialectological Symposium. Szombathely, 22–24 August, 2007]*. Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola. 289–293. o. (In Hungarian).

A szótagzáró *l* variabilitása szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyvek szövegeiben

Presinszky Károly, PhD., Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, egyetemi adjunktus, Szlovákia; kpresinszky@ukf.sk, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3097-911X>

Hanggal összekapcsolt nyelvjárási szöveglejegyzések a Bihalbocs nevű dialektológiai szoftver segítségével Magyar nyelvjárási hangoskönyv címmel jelentek meg. A sorozattá vált gyűjteménynek jelenleg 16 része van. A hangoskönyvekben alkalmazott szoftver előnye, hogy a lejegyzett szöveget az eredeti hangfájlokhoz kapcsolja, azaz szinkronizálja a másodperc töredékének pontosságával. A szöveg bármelyik pontjára kattintva bármikor meghallgathatók a lejegyzett nyelvjárási adatok, szövegrészletek, anélkül, hogy a hangfájlokat előkeresnénk, megnyitnánk, és azon belül is megkeresnénk a megfelelő részt. Ezzel a technikával jött létre a Szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyv I–III. sorozat is, mely a magyar nyelvjárási régiók Szlovákiába átnyúló 3 nagyobb területéről (közép-dunántúli-kisalföldi, palóc, északkeleti) közöl nyelvjárási szövegeket. A tanulmány először bemutatja a multimediális adatbázis tervezését és létrehozását, majd tömören ismerteti a hangos-

könyvek egy-egy részét, illetőleg azok szerkezetét. Az írás következő része a hangzó anyagok lejegyzéséből létrehozott nyelvjárási adattár kvantitatív elemzésén alapuló térképezési lehetőségekről szól. Ezek a számítógépes dialektológiai vizsgálatok kétféle módszerrel dolgoznak: egyrészt az automatikus, előzetes kutatói csoportosítás nélküli keresőfunkció segítségével, másrészt pedig az adatok annotálását követő kereséssel. A számítógépes eljárások nemcsak a hatalmas befektetett munkát takarítják meg, hanem sokkal több lehetőséget adnak részletesebb dialektológiai elemzésekre. Az alkalmazott kvantitatív vizsgálatok a fonémák rendszerét, gyakoriságát, valamint realizációját érintő egy-egy jelenség megoszlására koncentrálnak. A tanulmány megmutatja, hogy a hangoskönyvek adatai alapján milyen látványos területi jellemzők rajzolódnak ki az egyes jelenségek tekintetében. A vizsgálat a hangoskönyvek 27 kutatópontjának 34 nyelvjárási szövegében elemzi a szótagzáró *l* meglétét, kiesését, illetőleg redukálódását a hangtani helyzettől, valamint az *l* előtti magánhangzó időtartamától függően. A tanulmány a Bihalbocs programban készült térképek segítségével szemlélteti a szótagzáró *l* területi variabilitását az elemzett szlovákiai magyar nyelvjárási szövegek alapján.

Kulcsszavak: szótagzáró *l*, Bihalbocs, szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyvek, nyelvjárási szövegek, nyelvjárási jelenségtérképek

Варіативність кінцевого «*l*» в аудіокнигах із текстами угорських говорів Словаччини

Карой Прешінські, PhD., Нітрянський університет Константина Філософа, факультет вивчення Центральної Європи, Інститут угорської мови та літератури, ад'юнкт університету, Словаччина; kpresinszky@ukf.sk, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3097-911X>

Записані з допомогою діалектологічного програмного забезпечення «Bihalbocs» були видані під назвою «Аудіокнига угорських говорів». Книга перетворилася в серію, яка наразі налічує 16 частин. Перевагою програмного забезпечення, використаного в аудіокнигах, є те, що зафіксований текст під'єднаний до оригінального звукового файлу, тобто синхронізований із точністю до долі секунди. Клацнувши на будь-яку точку тексту, ми можемо в будь-який момент прослухати зафіксовані діалектні дані, частини тексту без того, щоби шукати і відкривати аудіофайли, а потім у них ще шукати відповідну частину. Із застосуванням цього технічного прийому були створені перші три «Аудіокниги із текстами угорських говорів Словаччини», які вміщують діалектні тексти з трьох більших територій/регіонів. У першій частині публікації представлено шлях від проектування до створення мультимедійної бази даних, у наступній – коротко представлена кожна аудіокнига окремо, включно з її структурою. Далі у статті йдеться про можливості створення карти, яка базується на квантитативному аналізі бази даних говорів, створеної на основі записаних матеріалів. Цей комп'ютерний діалектологічний аналіз працює двома способами: по-перше, з допомогою автоматичної пошукової функції без попереднього дослідницького групування; а по-друге, з допомогою пошуку із анотацією даних.

Цифрові процеси не тільки заощаджують роботу та час дослідника, а й уможливають значно детальніший діалектологічний аналіз. Застосований квантитативний аналіз концентрується на певних явищах, які стосуються системи фонем, їх частоти, а також реалізації. У статті представлено, як на основі даних аудіокниг вимальовуються чіткі територіальні характеристики стосовно окремих явищ. У статті проаналізовано наявність, випадання, а також редукцію кінцевого «*l*» в залежності від фонетичного розташування та довготи голосного перед «*l*» на матеріалі 34 діалектних текстів, записаних у 27 місцях і включених до цієї серії. У статті для ілюстрації також використано розроблені з допомогою програми «Bihalbocs» карти, які розкривають варіативність кінцевого «*l*» на матеріалі діалектних текстів аналізованих угорських говорів Словаччини.

Ключові слова: кінцеве «*l*», «Bihalbocs», аудіокниги з текстами угорських говорів Словаччини, діалектні тексти, карти діалектів

Variability of the syllable-final *l* in the texts of Slovakia Hungarian Dialectal Talking Book

Károly Presinszky, PhD., Constantine the Philosopher University in Nitra, Faculty of Central European Studies, Institute of Hungarian Linguistics and Literary Science, assistant professor, Slovakia; kpresinszky@ukf.sk, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3097-911X>

With the help of the dialectological software Bihalbocs, regional dialect texts combined with sound were published under the title Hungarian Dialectal Talking Book. The collection, which has become a series, currently comprises 16 parts. The advantage of the software is that the texts are linked to the audio files, i.e. it synchronizes them to the millisecond. By clicking anywhere in the text, we can listen to the dialect data and any part of the text at any time, without having to look up the original file and search for the desired part. This technique was used to create the Slovakia Hungarian Dialectal Talking Book I-III, which publishes dialect texts from the 3 main areas of Hungarian dialect regions extending into Slovakia (the Central Transdanubian – Little Hungarian Plain dialect, the Palóc dialect and the Northeastern dialect). The paper firstly recounts the design and creation of this multimedia database, followed by a brief description of certain parts as well as the structure of the audiobooks. The next part of the study discusses the mapping possibilities based on the quantitative analysis of the audiobooks. Such computational dialectological studies tend to employ two different methods: firstly, using the automated search function without any prior grouping by the researchers, and secondly, using the search function once the data is annotated. Computational methods not only reduce the amount of effort required but also provide plenty of opportunities for more granulated dialectological analyses. The quantitative methods applied concentrate on the distribution of certain phenomena affecting the system, prevalence, and realization of phonemes. The paper describes the regional characteristics for each of these phenomena based on data from the audiobooks. The study analyzes the presence, omission, and reduction of syllable-final *l* in 34 dialect texts at 27 research points, depending on the phonological situation and

the duration of the vowel before *l*. This paper presents the maps created with the Bihalbocs program to illustrate the regional variability of syllable-final *l* based on the analyzed regional Hungarian dialect texts in Slovakia.

Keywords: *syllable-final l, Bihalbocs, Slovakia Hungarian Dialectal Talking Book, regional dialectal texts, maps of dialectal phenomena*